

ПРИПИСВАНЕ НА ОТГОВОРНОСТ ЗА КОРУПЦИОННИ ДЕЙСТВИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ПЕЧАТ

Антоанета Русинова-Христова

The article presents the attribution of responsibility problem in the context of scandals for corruption as the way for influence on public and political attitudes. Brickman and Iyengar's twodimensional model and McGraw's institutional model are applied. The first present the problem of attribution by relation between the person and society. It outlines 4 models – Individual, Guardianship, Compensatory and Societal. The second describes 3 aspects of responsibility attribution – respondent superior, collective responsibility and personal responsibility. The content analysis is conducted on publications devoted to corruption scandals in four popular newspapers – Demokratiya, Duma, Trud and Kapital for 1996 and 2000 years. The results outline specific tendencies toward responsibility attribution at the newspapers policy. These tendencies are related directly to the influence on public opinion.

Някои аспекти на „отговорността“ в психологията

„Като капитан на кораб, Х бил отговорен (1) за безопасността на пътниците и екипажа. При последното си пътуване обаче, той започнал да пие всяка вечер и бил отговорен за загубата на кораба и всички пътници в него(2). Плъзнал слух, че Х бил невинен, но докторите приели, че е отговорен (3) за действията си. По време на пътуването той се държал твърде безотговорно (4). Много инциденти, съпътствали неговата кариера, са били показателни за това, че той е безотговорна личност (5). Въпреки всичко обаче Х упорито твърдял, че изключително силните зимни бури са отговорни (6) за загубата на кораба. Срещу него било възбудено дело за криминална отговорност (7) във връзка с небрежно изпълнение на задължения. В отделен граждански процес той бил държан правно отговорен (8) за загубата на живот и собственост. Този човек до края на дните си носил моралната отговорност (9) за живота на много жени и деца“ (Hart, 1968).

Темата за отговорността може да бъде разглеждана от различни гледни точки — морална, философска, религиозна, историческа, културална и т.н. Психологичният поглед обаче дава възможност да се анализи-

ра „отговорността“ посредством добре структурирана теоретична и методична схема, която подпомага емпиризма в разбирането ѝ. Многото значения на това понятие се проектират в началния цитат, където думата се появява в различен контекст и семантично изразяване: 1 — отговорност, предопределена от социалната роля; 2 — каузална отговорност; 3 — отговорност, свързана с психическия капацитет; 4 и 5 — отговорността като каузална причинност, отнасяща се до черта на характера; 6 — ситуационно, каузално атрибутиране на отговорност; 7 и 8 — правна отговорност; и 9 — морално осъждане.

Психоанализата се опитва да разбере отговорността като следствие от психична травма, преживяна в детството. Бихевиоризмът поставя рамките на социалните модели, които се проектират и в начина на поемане на отговорност.

Темата обаче, специално намира своето теоретично и емпирично развитие в атрибутивните теории. Атрибутирането на отговорността е част от големия раздел на атрибутивните теории, които се опитват да отговорят на въпросите за обяснение на поведението на човека чрез модели, които не са добре организирани, построени основно на базата на индивидуалния опит. Основният ключ за обяснение е приписването на причини и отговорност, които по своята същност не са едно и също нещо, като се подчертава особеното значение на второто, а именно — на отговорността. Според Фиске и Тейлър (Fiske, Taylor, 1991) атрибутивните теории са сбор от различни теоретични и емпирични приноси; занимават се основно с това как този, който възприема света, използва информацията за откриване на причините за събитията, което от своя страна е провокирано от потребността за предсказване на бъдещето и контролиране на събитията. Трима са класическите автори, които в рамките на атрибутивните теории се опитват да обяснят механизмите на отговорността. Хайдер (Heider, 1944, 1958) описва пет нива, чрез които може да се определи собствената отговорност за определени действия. Първото ниво той нарича *асоциация*, където действащият не е участник в събитието, а се свързва с него индиректно. В контекста на темата на настоящата статия като пример може да се посочи случай, при който се асоциира дадено лице с участие в корупционни действия без реално да е участник в него. Второто ниво се определя като *каузална отговорност*, при която участието в подобна ситуация е резултат от случайно стечение на обстоятелствата, т.е. резултатът не е целенасочено преследван. Третото ниво е *планирането*, където рискът от негативните последствия е поет съзнателно и целенасочено. Четвъртото ниво на атрибутиране на собствената отговорност е свързана с нарочно преследване на определен отрицателен резултат (например, извършването на корупционно действие), като се търси оправдателна позиция. И последното ниво на атрибутиране на собствената отговорност е свързана с желанието да се отговори на действие, което е било насочено срещу действащия, и е наречено *оправдателно атрибутиране* (т.е. „при положение, че другите го вършат спрямо мен, то аз ще отговоря